

LIETUVIŲ KALBOTYROS KLAUSIMAI, XXXIV (1994)
LIETUVIŲ KALBOS TARMĖS IR JŲ TYRINĖJIMAI

Aleksandras VANAGAS

MIESTO VARDAS KRETINGĀ

Pirmą kartą Kretingos vardas paminėtas 1253 m. Kuršo vyskupo Henriko privilegijoje. Manoma, kad jau XIII a. čia buvusi lietuvių pilaitė. 1263 m. kryžiuočiai didelėmis jégomis užpuolė Kretingą (6: IV 248). Tai rodo, jog jau XIII a. viduryje Kretinga – strategiškai svarbus lietuvių (ar kuršių) gynybos punktas.

Istorijos dokumentuose vardas rašomas įvairiai: *Cretyn* 1253 m. (3 : I 319), *Kretēne*, *Kretēnen* 1259 m. (2 : I 639), *Kertenen* 1262 m. (2 : II 42), *Creten* 1285 m. (3 : I 417), *Creten* 1291 m. (4 : 28), *Siolo Kretynga* 1566 m., 1572 m., *Кретинга* 1609 m., 1756 m., 1791 m. (1). *Кретинговская волость* 1584 m., *Кретингская* 1584 m., *Кретингская* 1589 m., 1592 m. (5 : 147), od Gorzy do *Kretyngi* 1780 m., w *Kretyndze* XIX a. pr. (1), *Kretinga* (7 : 41), *Kretyngia* 1855 m. Vokiečiai rašė *Crotingen* 1722 m., *Crottinge* 1752 m., *Krötlingen* 1816 m. (1), *Crottlingen* (7 : 41). Pasitaiko ir užrašymų *Kретингенъ* 1881 m., 1895 m., 1915 m. ir kt. (1). Ta slavų kalbų lytis yra atėjusi iš vok. *Crottlingen* ar pan.

Senieji rašymai be priebalsio *g* priesagoje labai komplikuojia vardo kilmės aiškinimą. Tiesa, iki palyginti nesenų laikų dėl vardo kilmės ir darybos kokių rimtesnių abejonių nebuvvo – K. Būga ir vėlesni autorai vieningai tvirtino, kad *Kretingā* – tai priesagos *-ing-* vedinys iš žodžio, turėjusio šaknį *kret-*. Buvo teigiamą, kad tai kuršiškas vietas vardas, nes priesaga *-ing-* ypač būdinga buvusių kuršių žemų vietų vardams: liet. *Gandingā* (k. Plungės r.), *Ablingā* (k. Klaipėdos r.), *Liólīnga* (upė, Šiluva), *Veringā* (kalnas, Vainutas), *Būtingā* (k. Darbėnai); lat. *Kułdīga* – iš *Kuldinga*, 1245 m. užrašyta *Goldingen* (8:III 168). Kuršiškais laikomis ir priesagos *-ang-* vediniai: liet. *Alangā* (upė, Tauragė), *Čýžanga* (upė, Šilalė), *Palangā* (upė, Endriejavas), *Palangā* (miestas). Pasirodo, kad Latvijos Kurše būta kitos **Palangos* : vok. *Palangen* (8: III 609).

Šaknis *kret-* gali būti siejama su liet. *kretéti* "drebéti, purtéti, virpéti, tirtéti; sunkiai, drebant eiti". Ji galėjo turėti liulančios, kretančios vietas, liūno ar pan. reikšmę. Be to, šaknį *kret-* turi ir daugiau Lietuvos vietųvardų: *Krētainis* (upė, Klaipėda), *Krētiškis* (upė, Kupiškis), *Kretuonā* (upė) ir *Krettúonis* (ežeras, Švenčionėliai), *Kretuölē* (raistas, Plateliai) ir kt.

Rimto pamato esama *Krētinga* laikyti kuršišku vietas vardu, dėl kuršiams būdingos priesagos *-ing-*. A. Salys, remdamasis istorinių dokumentų užrašymais be priebalsio *g* (*Cretyn*, *Creten*, *Kretēne*, *Kretēnen*, *Kretine* ir pan.), iškélė mintį, kad ankstesnė vardo lytis priesagos *-ing-* neturėjo. Ji buvusi

Kretene* (Kretine*): ta pati šaknis *kret-* ir kuršiams būdinga priesaga *-ene*, plg. XIII a. šaltinių minimus Kuršo vietu vardus *Dvivene*, *Mutene* (*Mutina*), *Twertikene* (*Twartikini*), *Duwirstene* (*Dwiristene*), *Govrene* (9: II 164). A. Salys savo išvadą motyvuojant taip: "Kadangi 1285 m. dokumente Palangos vardas rašomas, palyginti, taisyklingai Palangen, tai vargu galima manyti, kad *Cretyn*, *Creten*, *Kreténe(n)* būtų tik kraipytinė lytis. Greičiausia ji skaitytina kurš. **Kretene* (**Kretine*), ir ši lytis laikytina pirmesne už dabartinę *Kretingą*" (9: II 164). Autoriaus nuomone, – "O kadangi Pilsoto *Twertikene* šaltinių liudijimu neatskirtina nuo gyventojo vardo *Twertike*, tai galima spėti, kad iš asmenvardžio bus kilęs ir senasis Kretingos vardas". A. Salys šaknį *kret-* lygina su kitais šios šaknies vietovardžiais: *Krētkampis* (Vilkijos vls. dv. ir k.), *Kretiškė* (XVI a. Kretkampio pieva), *Kretónis* (dabartinė norminė lytis yra *Kretúonas*, gretiminė – *Kretúonis*) ir nurodo, kad *Krētkampio* ir *Kretiškės* šaknis *kret-* yra iš rekonstruojamo asmenvardžio **Krētas ar* **Kretà* (ten pat). Iš vieno kurio šių asmenvardžių būtų sudarytas ir *Kretingōs* vardo pirmesnis variantas **Kretene* (**Kretine*). Savo nuomonei paremti A. Salys pateikia ir kitą argumentą: "Kad Kretingos varde tikrai galėjo įvykti priesagos pakaita, rodo pvz. *Būtingė* (Darbėnų vls. bžk.), kuri vietas latvių vadina *Būtiņi* ir *Būtiņģi*. O paskata tokiai pakaitai galėjo būti kuršiškos vietovardžio priesagos *-ene* neįprastumas vėlesniems to krašto gyventojams žemaičiams" (ten pat, 165).

Kaip matome, abi nuomonės yra gana gerai argumentuotos, bet teisinga, aišku, tik viena. Kuri iš jų, pasakyti nelengva. Svarbiausia – atsakyti į klausimą, ar iš tiesų *Kretingōs* pirminė lytis buvo be priebalsio *g* (**Kretene* ar **Kretine*). Atsakius teigiamai, su A. Saliu būtų sunku polemizuoti, nors abejonių liktų. Sakykim, vis vien būtų neaišku, kodėl priesagą *-ene* arba *-ine* (liet. būtų *-enē*, *-inē*) žemaičiai pakeitė kita, būdinga kuršiams, bet nebūdinga žemaičiams, priesaga *-inga*. Apskritai priesagą *-ing-* daugiau pažįsta tik kuršiai ir jotvingiai (10 : 168,410). *Būtingės* argumentas taip pat ne be priekaištų. Juk nėra jokių duomenų, kad ankstesnė jos lytis galėjo neturėti priebalsio *g*. Čia jeigu ir vyko kaita, tai greičiau priešinga spejamam **Kretene* vertimui į *Kretingā*. Kitaip tariant, pirminė, senesnė lytis *Būtingė* ateiviu latvių (kurių bent jau dalis gali būti ir kuršių palikuonai) galėjo būti pakeista į *Būtiņi* dėl Latvijos gyvenamujų vietu vardu su priesaga *-iņi* įtakos. Pastebėtina, kad oikinimai su priesaga *-iņi* Latvijoje ypc dažni, nors reikia pabrėžti – vienos oikonimų priesagos pakeitimą kita yra gana retas reiškinys.

Dėl to, ar iš tiesų ankstesnė *Kretingōs* lytis neturėjo priesagos priebalsio *g*, galima pasakyti štai ką: kaip matyti iš pateiktų senųjų užrašymų, lytys be priebalsio *g* aptiktos tik Kryžiuočių ir Kalavijuočių ordinų kronikose, rašytose vokiečių kalba. Nuo XVI a. (t.y. nuo 1566 m.) lenkų ir ryty slavų kalbomis rašytuose dokumentuose aiškiai vyrauja lytys su *g*. Iš tiesų jos, matyt, buvo vienintelės, nes tokio pobūdžio išimtis kaip *Kретинская* ar pan. galima laikyti raštininkų supaprastintomis iš **Kретинская*. Gyvoji kalba pažįsta tik *Kretinga*.

Ankstyvieji dokumentai, į kuriuos pateko *Kretingos* vardas, rašyti vokiečių. Dauguma jų, atkilusių į Pabaltijį, kalbėjo vokiečių žemaičių tarme. Šioje tarme XI–XIV a. buvo visiškai sumišęs *g* ir *j* (kartais ir *i*) rašymas bei ta-

rimas — abu šie garsai buvo tiek supanašėjė, kad raštininkai ilgą laiką labai dažnai vietoje *g* raše *j* ir priešingai. Tačiau *g* atsiradimas vietoje *j* nebuvo visiškai stichiškas — paprastai *g* vietoje *j* rašyda prieš priesakinės eilės balsius, ypač po sonantų *l*, *r*. Vokiečių žemaičių dialekte ir naujuoju jo raidos laikotarpiu *g* žodžio pradžioje buvo tariamas kaip *j*; žodžio viduryje tarp balsių — kaip *g*, po užpakalinės eilės balsių — kaip *γ*, o po priesakinės eilės balsių bei po sonantų *l*, *r* — kaip *j* (11 : 569).

Ši vokiečių kalbos ypatybė turėjusi įtakos ir Lietuvos bei kitų baltų kraštų vietovardžių rašybai. Taip, pavyzdžiui, upių vardai *Dānija*, *Minija*, *Gilijà* pavirto į *Dāngē*, *Mīngē*, *Gīlgē*, **Nerijā* — į *Neringā*, **Labjavā* — į *Labguvā* ir t.t. (12 : 307—308, 310; 13 : 186—188; 14 : 317—319). Būta ir kito kio pobūdžio, pasakytume, atvirkštinių pakitimų. Antai, dar ir mūsų laikais vietovardžius *Pagégliai*, *Gēniškē* vietas gyventojai kartais ištardavo *Pajégiai*, *Jēniškē* (14 : 318). Viduramžiais miesto vardas *Kretingā* vienos vokiečių galėjo būti ištariamas **Kretinja*, **Kretinje*, **Kretenje* (jeigu XIII a. viduryje trumpasis balsis *i* jau buvo tariamas platesnis) ar pan., nes priebalsis *g* čia yra po sonanto *n*, esančio po priesakinės eilės balsio *i*. Būtent tokį tariamą greičiausiai ir atspindi ordinų kronikų rašymas be priebalsio *g* (*Kretēne*, *Kretēnen*, *Creten* ir kt.).

Kas kita — *Palangā*. A. Salys teisingai pastebėjo, kad ši vardą ordinų dokumentai nuosekliai rašo su priebalsiu *g*: *Palange* 1253 m., *Palange* 1372 m., *Palangen* 1425 m. ir kt. Reikalas čia tas, kad vokiečių žemaičių dialekte garsy samplaikoje *-ang-* priebalsis *g* į *j* neišvirsdavo, pavyzdžiui, *gegangen* buvo tariamas ir rašomas *jejangen* (14 : 319).

Tad iš to negalima daryti išvados, kad miesto varde *Kretingā* anuo metu priebalsio *g* iš viso nebuvo.

Kada raštuose pasirodo lytys su *-ing-*, ne visiškai aišku. Bet neabejotina, kad, tarkim, XVI a. jos jau buvo žinomas — plg. 1581 m. užrašymą: *"Кроминская или Кромингская королевская волость"*. Vėliau pasitaiko ivairių užrašymų: *Crotinge* 1757 m., *Crotingen* 1772 m., *Krötingen* 1816 m. ir t.t. (1).

Taigi miesto vardas *Kretingā* yra su kuršių kalbai būdinga priesaga *-ing-*. Jis padarytas iš šaknies *kret-* žodžių, galbūt turėjusių bendresnę liulančios, kretinčios vietas ar pan. pirmine reikšmė.

LITERATŪRA

1. Lietuvių kalbos instituto abécélinė istorinių vietovardžių kartoteka.
2. Scriptores Rerum Prussicarum. Leipzig, 1861—1874. T. I—V.
3. Liv-Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Herausgegeben von Dr. Friedrich Georg Bunge. Reval, 1853. Bd 1.
4. H o l o w i n s k i J. Telšių ir Žemaičių vyskupystės vietovardžių rankraštinis sąrašas, saugomas Lietuvių kalbos institute.
5. С п р о г и с И. Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия. Вильна, 1888.
6. K v i k l y s B. Mūsų Lietuva. T. I—IV. Boston, 1963—1968.
7. K a l w a i t i s W. Lietuwiszki Wardy Klétele su 15000 wardy. Tilžėje, 1910.
8. B ū g a K. Rinktiniai raštai. T. I—III. V., 1958—1961.
9. S a l y s A. Raštai. T. II. Roma, 1983.

10. V a n a g a s A. Lietuvos TSR hidronimų daryba. V., 1970.
11. Ж и р м у н с к и й В. Немецкая диалектология. М.-Л., 1956.
12. M a ž i u l i s V. Dėl *Neringos* vardo // Lietuvių kalbotyros klausimai. T. III. V., 1960. P. 301—315.
13. V a n a g a s A. Dėl vietovardžio Labguva darybos ir kilmės // Baltistica, 1966. T. I(2). P. 185—189.
14. V a n a g a s A. Dėl upės vardo *Dané* (*Danija*, *Dangė*) // Lietuvių kalbotyros klausimai. T. III. V., 1960. P. 317—319.

DER STADTNAME KRETINGÀ

Zusammenfassung

Von zwei Hypothesen über die Herkunft und Bildung dieses Ortsnamens wird im Artikel die erste unterstützt: *Kretingà* ist Ableitung aus *kretēti* "zittern, heben" mit dem charakteristischen kurischen Suffix *-ing*. Die Idee von A. Salys, daß die frühere Form ein anderes Suffix hatte, nämlich *-ene* oder *-ine*, läßt Zweifel deshalb aufkommen, weil die Form *Kretene* oder ähnlich in den Chroniken des Kreuzordens nur das Ergebnis der Verwirrung der Orthographie und Aussprache von Konsonanten *g* und *j* ist.